

SURİYE GÖÇLERİNİN TÜRKİYE’NİN SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİLERİ

İbrahim YILDIZ
MEB
ibrahimtodaie@gmail.com

Kerem DÖNMEZ
SGK
kedonmez@hotmail.com

ÖZ

2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş sonucu Türkiye, tarihi boyunca görülmemiş bir sığınmacı kitlesini geçici koruma statüsünde kabul etmiştir. Türkiye’ye gelen göçler uygulanan açık kapı uygulamasıyla çok kısa sürede artarak ortaya farklı sonuçlar çıkarmıştır. Suriye’den gelen göçlerin neden olduğu sonuçlar arasında Türkiye’nin sosyal güvenlik alanında uygulamalarındaki yeniliklerin yanında sosyal güvenlik politikalarında da değişimler görülmüştür.

Bu çalışmada Suriye göçlerinin sosyal güvenlik alanındaki sonuçlar ile birlikte bu konudaki uygulamalar incelenecek, bu konudaki uygulamalara ilişkin sonuç ve önerilerle bu konudaki politikalara dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli sığınmacılar, göç, göçler, sosyal güvenlik politikaları

The Effects of Syria Migration on Turkey’s Social Security Policies

Abstract

In consequence of civil war which began in Syria in 2011, Turkey has accepted mass of refugees, which has not been seen throughout history, with temporary protection status. Immigrations coming to Turkey have caused different consequences by increasing in a very short time with applied open door implementation. Among the consequences resulting from immigrations from Syria, it has also been observed changes in social security policies besides innovations in implementations of social security.

In this study, with the results of Syria immigrations in social security field, implementations in this issue will be examined, policies in this issue will be drawn attention with results and suggestion concerning implementations in this issue.

Keywords: Syrian refugees, migration, immigrations, social security policies

1. GİRİŞ

Sosyal güvenlik; yaşlılık, sakatlık, ölüm, iş kazası, meslek hastalığı, hastalık gibi yaşamsal riskler karşısında insanoğlunun kendini güvende hissetmesini ve gelir garantisi sağlayan bir sistemdir. Devletlerin vatandaşlarına sağladığı ya da sağlayacakları sosyal güvenlik politikaları ile vatandaşların daha huzurlu ve daha güvenli yaşamalarına olanak sağlar.

Bu çalışmada, Türkiye’ye göç eden Suriyeli sığınmacıların sosyal güvenlik politikalarına etkileri ve Suriyeli sığınmacılara yönelik sosyal güvenlik uygulamaları ve sonuçları ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle göç ve sosyal güvenlik ilişkisi ele alınmış, Suriyeli sığınmacıların; işsizlik, kayıt dışı istihdam, sosyal güvenlik hizmeti sunucularında neden olduğu sorunlar ve sosyal güvenlik açıklarına etkileri ile Türk sosyal güvenlik mevzuatında yabancı uyruklu kişilere tanıdığı haklar kapsamında Suriyeli sığınmacıların çalışma durumları ve uygulamalara yer verilmiştir. Bu çalışma, belge incelemesine dayanan nitel bir araştırmadır. Araştırmada elde edilen verilerin yorumlanmasında betimsel analiz kullanılmıştır.

2. GÖÇ-SOSYAL GÜVENLİK İLİŞKİSİ

Genel olarak yapılan tanımlara bakıldığında; Göç olayının ekonomik, toplumsal veya siyasi nedenlerle insanların bireysel ya da kitlesel olarak yer değiştirme eylemi olarak tanımlanmakta olduğu görülür. Bu hareket ülke içinde olursa iç göç, ülkeler arasında olursa dış göç veya uluslararası göç olarak adlandırılır.

Türk Dil Kurumu'na göre göç; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret anlamlarına gelmektedir (TDK, 2016).

Göç olayı toplumun her kesimini etkileyen ve ilgilendiren çok boyutlu sonuçları olan sosyolojik ve psikolojik bir olaydır. Aynı zamanda devletin de vatandaşlarının daha mutlu, huzurlu ve güvenli olarak yaşayabilmesi için ve yaşam şartlarını kolaylaştırması için atacağı sosyal güvenlik temelli adımlarını da doğrudan etkileyebilecek olan bir süreçtir. Bu nedenle Sosyal devlet olmanın gereği olan sosyal güvenlikle de çok yakın bir ilişkisinin olduğu da bilinmektedir.

2002-2012 döneminde genel bütçe giderleri önemli oranda artmıştır. Sosyal güvenlik transferleri, faiz harcamaları, personel giderleri gibi merkezi harcamalar çıkarıldığında, 2002 yılında 81 ile yaklaşık 40 milyar TL kaynak aktarılırken 2012 yılında bu miktar 160 milyar TL'ye çıkmıştır. Gerek 2011 gerekse 2012 yıllarında, özellikle Suriye'den göç yoğun göç alan yer alan illere tahsis edilen bütçe kaynakları artmıştır. 2010 yılında bölgeye toplamda 19,5 milyar TL kaynak aktarılırken 2011'de 23,2 milyar TL, 2012 yılında 25,2 milyar TL bütçe gideri olmuştur. Vergi gelirlerine yüzde 5-6 düzeyinde katkı sağlayan bu iller, bütçe giderlerinden yüzde 15-16 civarında pay almaktadır. (Taşçı ve Özsan, 2013: 16).

Suriye'deki iç savaş nedeniyle ülkesinden göç etmek zorunda kalarak Türkiye'ye göç eden yaklaşık üç milyon kadar insanın Türkiye'de yaşamını sürdürebilmesi, Türkiye'nin vatandaşlarına sağladığı sosyal güvenlik uygulamalarında bazı değişiklikleri de beraberinde getirdiği görülmüştür. Türkiye'nin savaştan kaçıp hayatını sürdürmeye çalışan bu insanları kendi vatandaşları gibi koruyup kollaması, yaşamlarını sürdürebilmeleri için devletin sağlık, eğitim, barınma gibi bazı imkanlarını seferber etmesi Suriye göçleri ile Türkiye'nin vatandaşlarına sunduğu hizmetleri Suriyeli sığınmacılara da sunarak aynı hizmetleri daha çok kişiye sunduğu görülmüştür. Türkiye'nin bu hizmetleri sunarken sahip olduğu kaynaklara bakıldığında gelen göçlerin normalden çok olduğu, bu nedenle çoğu zaman çözülemeyen sorunlarla karşılaştığı da bilinmektedir. Özellikle Suriye sınırında yer alan kentlerde gelen göç yoğunluğuna bağlı olarak vatandaşların sosyal güvenlik bağlamında almış oldukları bazı hizmetlerin kalitesinin düştüğü bilinmektedir. Bunun yanında sınırlı ekonomik kaynaklarla sosyal devlet olarak sosyal güvenliği sağlamaya çalışan Türkiye, gelen Suriye göçleri nedeniyle de çok ciddi harcamalarda bulunmuştur. Sınırlı olan bütçeden yapılan bu harcamalar, vatandaşların sosyal güvenlik şartlarının iyileştirilememesine de sebep olmuştur. Netice itibarıyla sınırlı olan kaynakların göç sonucunda bölüştürülerek daha da azaldığı görülmektedir.

Ekim 2011'de İçişleri Bakanlığı'nın aldığı karar ile Türkiye'de kayıt olan Suriyeli sığınmacılara "geçici koruma statüsü" verilmektedir. Geçici koruma rejimi ile Suriyelilere sınırsız kalış, zorla geri gönderilmemeye karşı koruma ve acil ihtiyaçlara yanıt veren kabul düzenlemelere erişimi içerecek şekilde koruma ve yardım sağlanmaktadır. Suriyelilerin %85'i barınma merkezleri dışında yaşamaktadır (ORSAM, 2015).

Ekim 2011'de İçişleri Bakanlığı'nın aldığı karar ile Türkiye'de kayıt olan Suriyeli sığınmacılara "geçici koruma statüsü" verilmiştir. Geçici koruma statüsü ile Suriyelilere sınırsız kalış, zorla geri gönderilmemeye karşı koruma ve acil ihtiyaçlara yanıt veren kabul düzenlemelere erişimi içerecek şekilde koruma ve yardım sağlanmaktadır. Bunun dışında kamplarda yaşayanlara barınma, gıda, eğitim, sağlık, suya erişim gibi imkânlar sağlanmaktadır. Kamp dışında yaşayan ve çoğunluğu oluşturan gruba ise kayıt yaptırılmaları halinde sadece sağlık ve ilaçlara ücretsiz erişim hakkı

tanınmıştır (Orhan ve Gündoğar, 2015: 12).Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de temel hizmetler üzerinde yarattığı etkiler: Sınır illerindeki devlet hastaneleri toplam hizmetin %30 ile %40’ı arasında bir oranda Suriyelilere hizmet vermektedir. Bu nedenle sınır illerindeki devlet hastanelerinde kapasite sorunu yaşanmaktadır. Belediye hizmetleri mevcut nüfus sayısına göre tasarlandığı için, sığınmacılar nedeniyle yaşanan nüfus artışı karşısında yetersiz kaldığı görülmektedir. Belediyeler nüfus oranına göre bütçeden pay almaktadır. Buna karşın Suriyeli sığınmacı ağırlayan şehirlerin gerçek nüfusu normalin üzerinde artmıştır. Bu nedenle belediyeler yetersiz bütçeler ile faaliyet sürdürmek zorunda kalmaktadır. (ORSAM, 2015: 9)

Devlet hizmet sektöründeki çalışanları vasıtasıyla vatandaşlarının yaşamlarını kolaylaştıracak hizmetlerle sosyal güvenliği sağlamaktadır. Nüfusun artışı ile birlikte bu hizmet kalitesinin düşmemesi için bu sektördeki personel sayısının da nüfus artışına paralel olarak artırılması gerekmektedir. Nitekim planlanmadan tamamen devletin savaştan kaçan zor durumda kalan insanlara kucak açması nedeniyle kamu kurumlarında göçten önceki döneme nazaran ciddi bir yoğunluğun oluştuğu da görülmüştür.

Suriyelilerin Türkiye’ye yerleşmesi ile birlikte çocuk felci hastalığı başta olmak üzere birçok salgın hastalık vakalarının görülmesi üzerine, hastalığın yayılma riskine karşı Türkiye’deki sınır illerde de aşılama kampanyaları başlatılmıştır. Bunun ilk aşamasında ülke çapında bir milyon üzerinde çocuğa ulaşılmıştır. Bunların 100 bini Suriyeli çocuklardır. Ayrıca çadır kentlerde kalan Suriyeli sığınmacıların ihtiyaç duydukları tıbbi malzemeler ve personel desteği de devlet bütçesinden karşılanmaktadır (MANEVRA,2014).

Barınma merkezlerinden hastanelere 500.000’in üzerinde hasta sevk edilmiştir. Türkiye’de ameliyat edilen hasta sayısı 200.000’i aşmıştır. Sağlık Bakanlığı verilerine göre, 2015 yılına kadar Türkiye’de 35.000 Suriyeli doğumu gerçekleşmiştir (ORSAM, 2015).

Gaziantep Ticaret Odası (GTO), şehirdeki Suriyeli sayısının 200 bini aşması nedeniyle güvenlik, ekonomi, sağlık ve eğitim alanlarında ortaya çıkan sorunların artık altından kalkılamayacak bir boyuta geldiğini açıkladı. Yoğun bakım ünitelerinin yüzde 40’ında Suriyeli hastalar kalıyor. Yok edilmiş olan çocuk felci hastalığı ve şark çibani yeniden ortaya çıktı. Kentte kızamık salgını başladı. (Milliyet, 2014). Türkiye’deki çok göç alan bazı illerde görülen en önemli gelişme yaşlı veya genç bekar ya da evli Türk erkeklerin genç Suriyelilerle evlenmesidir. Bu durum en yoğun olarak Kilis, Şanlıurfa ve Hatay’da yaşanmakta ve kadınlar başta olmak üzere yerel halk arasında tepkiye neden olmaktadır. Her üç ilde de Suriyeli gelin meselesi yüzünden boşanmalar artmış durumdadır. Resmi kayıtlarda da göçlerden sonra boşanmaların arttığı görülmektedir. Zira Suriyelilerle evlilikler genelde dini nikah yoluyla gerçekleşmektedir. Özellikle Kilis’te boşanmaların yaklaşık %20’sinin Suriyeliler nedeniyle gerçekleştiği belirtilmektedir. Kadınlar kocalarını kaybetme korkusunun üzerlerinde baskı yarattığını ifade etmekte ve Suriyelileri kocalarının aklını çelmekle suçlamaktadırlar. En kötüsü Suriyelilerle evlendirme konusu maddi çıkar sağlama aracına dönüşmüştür. Evlenmek isteyen erkekler aracılara başvurmakta ve aracılara ücret ödenmektedir. Evliliklerde Suriyeli aileye başlık parası ödenmektedir. Kızlarını evlendirme Suriyeli aile açısından hem para kazanma hem de kızlarının hayatını kurtarmanın aracı olarak görülmektedir. Bu durum özellikle Şanlıurfa ve Kilis’te yoğun olarak yaşanmaktadır. Bu konunun bir diğer boyutu çocuk yaşta kızların istismarıdır. Zira evlendirilen Suriyeliler arasında çocuk yaşta olanlar da bulunmaktadır (ORSAM, 2015: 16)

3. SURİYE GÖÇLERİNİN EKONOMİK ETKİLERİ

Sosyal güvenlik ve ekonomi arasında çok sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Suriye göçlerinin sosyal güvenlik politikalarına etkilerini sağlıklı olarak inceleyebilmek için ekonomiye etkilerini de doğru bir şekilde tespit etmek gerekmektedir.

Suriyeli mültecilerin ekonomik açıdan fayda-zarar analizini yaptığımızda, marjinal faydanın zarar lehine azalmış olduğu görülmektedir. Suriyeli mültecilerin de bu durumdan çok memnun

olduğunu iddia edemeyiz. Özellikle işçi olarak çalışanlar, emeklerinin karşılığını hiçbir şekilde alamadıkları için kendilerine karşı emek sömürüsü yapıldığı iddiasını dile getirmektedirler. Ekonomik anlamda etki, en çok ticaret alanında olmuştur. Türkiye ile Suriye arasında özellikle 2003 yılından sonra sürdürülen siyasi enformasyon sayesinde ticaret oldukça canlanmıştı. Kriz patlak vermeden hemen önce, 2010'da Türkiye ile Suriye arasında 2,3 milyar dolara ulaşan hacmiyle zirve noktasında olan ticari hareketlilik, 2011 yılından itibaren savaşın sonucu olarak durma noktasına gelmiş, 2012 yılında ticaret hacmi yarım milyara kadar düşmüştür (Dinçer vd, 2013, s. 33).

ORSAM'ın anket çalışmasına dayalı olarak Suriyelilerin Türkiye'ye ekonomik etkisini inceleyen raporundaki bulgulara göre sınır illerinde işini kaybedenlerin büyük bir kısmı "Suriyeliler nedeni ile işini kaybettiğine" inanmaktadır. Bu durum yerel halk arasında iş fırsatlarının ellerinden alındığı şeklinde bir tepkiye neden olmaktadır. Sınır illerindeki firmalar Suriyelilerin işgücü piyasasına girmesini istemekte ancak bunun yasal bir çerçeveye kavuşturulması gerektiğini düşünmektedir. Zira iş kazaları yaşanması durumunda ortaya çıkacak sorunlar, yerel halk arasında işlerinin elinden alındığına ilişkin artan tepki, bunun yaratacağı sosyal patlama riski işadamlarını kaygılandırmaktadır. Bunun yanında kayıt dışı işçi çalıştıran ve çalıştırmayan firmalar arasında haksız rekabet yaşanması ve işgücü piyasasının uzun vadede bozulması riskinin ortaya çıkması da kaygıya neden olmaktadır. Diğer taraftan özellikle Gaziantep ve Kahramanmaraş gibi illerde yeni işgücü girdisine ciddi şekilde ihtiyaç duyulmaktadır (ORSAM, 2015: 17),

Suriyeli mültecilerin ekonomik anlamda olumlu etkileri göçün ilk başladığı dönemde görülmüştür. Göçün sebep olduğu hızlı nüfus artışı, imalat ve perakende satış sektörüne de canlanma getirmiştir. Devletin Suriyeli mültecilere verdiği hizmetlerde kullandığı malları, yerel tedarikçilerden temin etmesi ise yerel ekonomiyi canlandırmıştır. Ancak bu memnuniyet fazla uzun sürmemiştir. Başlangıçta, göç eden mültecilerin hem beraberlerinde getirdikleri sıcak paraları hemen tedavüle koymaları piyasayı canlandırmış, satışları artırmış olsa da mal ve hizmetin fiyatı da aynı şekilde artmıştır (Kaypak ve Bimay, 2016: 96-97)

4. SURİYELİ SİĞİNMACILARIN TÜRKİYEDE ÇALIŞMALARI

Konuya ekonomik açıdan bakıldığında, çift yönlü bir resim ortaya çıkıyor. Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımlar, kiraların yükselmesi, işsizlik oranının artması gibi argümanlar üzerinden Türkiye ekonomisinin olumsuz etkilendiği öne sürülüyor. Buna karşın Suriyelilerin farklı yönden Türkiye ekonomisine katkı sunduğu da söylenebilir. Her şeyden önce Suriyeliler, küçük çaplı da olsa, açtıkları işletmeler ile ekonomiye artık katkı da sunuyorlar. Suriyelilerin işgücü piyasasına girmeleri, yerel işçi sınıfı arasında iş fırsatlarının ellerinden alındığı gerekçesiyle tepki çekmektedir (Orhan, 2015)

Gaziantep başta olmak üzere, sınır illerinin çoğunda işgücü açığını kapattığı da görülüyor. Ayrıca Suriye'den çok sayıda yatırımcı, sermayelerini Türkiye'ye taşıyor. Nitekim Gaziantep'te faaliyet gösteren Suriyeli firma sayısı, iç savaş öncesinde 60 iken 2014'te 209'a, Mersin'de faaliyet gösteren Suriyeli firma sayısı ise 2009'da 25 iken 2014'te 279'a yükseldi. Suriyeli tüccarların Türk mallarını, kendi iş bağlantıları üzerinden Ortadoğu pazarına ulaştırmaları, Suriye krizinin sınır illerinin ihracatı üzerinde yarattığı olumsuz etkinin azalmasını sağlıyor (Orhan, 2015).

Suriyeli sığınmacıların bir kısmının Türkiye de ticari faaliyetlerde de bulunduğu görülmüştür. Buldukları bu ekonomik faaliyetleri ile de devletin sosyal güvenlik faaliyetlerini icra edebilmek için elde edeceği gelirlere imkan tanınması gereken bu faaliyetlerin çoğu kez kayıt dışı ekonomik hareket olarak katıldıkları görülmektedir.

5. SURIYELİ SİĞINMACILARIN İŞSİZLİĞE ETKİSİ

Türkiye'nin yıllardır işsizlikle mücadele ettiği bilinmektedir. Türkiye' gelen ve sayıları 3 milyonu aştığı söylenen sığınmacıların küçük bir kısmı barınma merkezlerinde yaşamlarını sürdürmektedir. Geriye kalan sığınmacılar ise Türkiye de istedikleri yerleşim birimlerine yerleşmişlerdir. Suriyeli sığınmacıların yerleştirilmelerinde herhangi bir planlamanın da yapılmadığı bilinmektedir. Bu durum bazındaki haberlere da yansıdığı gibi bazı yerlerde vatandaşlarda huzursuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır. Bazı illerde vatandaşların Suriyeli sığınmacıların gelmesi ile birlikte çok ucuz ücretlerle ve kayıt dışı çalışmaları sebebiyle işsiz kaldıkları iddialarında buldukları da görülmektedir. Bu durum ülkede sosyal güvenlik açığını arttıran kayıt dışı çalışma oranını arttırarak işsizliği olumsuz etkilemektedir.

Niteliksiz işgücü piyasasında düşük ücret karşılığı kaçak işçi olarak çalışmaya başlamaları, işveren açısından önemli oranda bir kazanç sağlamış, ancak yerelde çalışan işçilerin daha ucuz çalışan işgücü ile rekabet etmesini zorlaştırmıştır. Bu durum, yerel işçiler için memnuniyetsizlik, genel olarak ülke politikası için istihdam sorunu oluşturmaktadır. Düşük ücrete razı olan, ya da razı olmayıp işten çıkan işçiler ülkenin makroekonomik dengesinde önemli yer tutmaktadır. Suriyeli mültecilerden kaynaklanan işgücü arzının neden olduğu işsizlik katılınca yerel halkın Suriye'den gelen mülteci gruplara yer yer tepki gösterdiği görülmektedir (Milliyet, 2015).

Suriye göçleri yüzünden işsizlik sorunu daha da artmıştır. Urfalı mültecilerin geldiği sınır illerden başlayarak yerelde ucuz iş gücü keşfedilmiş ve başta ağır sanayi ve inşaat sektörü olmak üzere küçük işletmeler kadar ucuz iş gücünden de istifade edilmiştir. Daha önce sigortalı şekilde çalışan işçiler işlerinden çıkartılıp yerlerine hiçbir kaydı olmayan ve sorumluluk taşımayan bu mülteciler, karın tokluğuna çalıştırılmaktadır (MANEVRA,2014).

Genelde çocuklar ama çaresizlikten ailece sokaklarda dilenenler var. Biraz parası olanlar, iyi kötü bir dam altı bularak ortalarda görünmemeye çalışıyor. Daha zenginlerine Gaziantep'teki lüks restoranlarda rastlayabiliyorsunuz. Bazıları günlük 5-10 liralık ücretlerle çalışıyor. Ailelerin parçalandığını duyuyoruz ya da daha da acısını, kadınların çaresizlikten fuhuşa yöneldiğini.(radikal: 2014).

6. SURIYELİ SİĞINMACILARIN GÜNCEL İSTİHDAM DURUMU VE KAYIT DIŞI İSTİHDAM

2014 Kasım ayı içinde açıklanan rakamlar ile işsizlik oranı 10,1 ile çift haneye ulaşmıştır. Bu yükselişte Suriyelilerin işgücü piyasasına girişinin etkisinin olması ihtimal dâhilindedir. Küçük işletmelerde kaçak işçi çalıştırma yaygınlaşmaktadır. Kaçak Suriyeli çalıştıran ve çalıştırmayan firmalar arasında haksız rekabet ortaya çıkmaktadır. Yerel halk iş fırsatlarının ellerinden alındığına inanmaktadır. Ancak iş dünyası açısından bakıldığında bu iddianın karşılığının olmadığı görülmektedir. (ORSAM, 2015)

Suriye göçlerinden sonra Suriye sınırına yakın illerde kurulan şirket sayıları incelendiğinde, 2011'den itibaren açılan Suriyeli ortaklı şirket sayısında artış görülmektedir. Açılan şirketlerde istihdam edilenlerin etnik kimliklerine ilişkin bir veri bulunmamasına karşılık, ucuz işgücü ve sosyal dayanışma çerçevesinde Suriyeli şirketlerin Suriyelileri istihdam etmesi düşünülebilir. Bu durum, kayıt dışı ekonomi ile istihdam edilen kişi sayısında artış ve dolayısıyla kayıt içi ekonomide istihdam azalışı görülmesine neden olabilir. Buna karşılık, artan şirket sayıları ile kendi işini yapan Suriyeliler işgücü artışında bir paya sahip olabilirler (Özpınar vd. 2016: 3).

Normal şartlarda işini kaybedecek kişiler de Suriyeliler nedeni ile işsiz kaldığını düşünmektedir. Ayrıca sığınmacılar genelde yerel halkın çalışmayı tercih etmediği alanlarda istihdam edilmektedir. Böylece vasıfsız işgücü gerektiren iş kollarında işgücü açığı kapanmaktadır. Suriyelilerin sınır illerinde işgücü açığını kapatması bölgedeki yatırım ortamına olumlu katkı sunmaktadır. Ücret

düzeyinde önemli düşme gözlenmektedir. Suriye'deki ve Türkiye'deki Suriyelilere sağlanan insani yardım malzemelerinin ve hizmetlerin yerel firmalardan temin edilmesi, özellikle gıda ve tekstil firmaları için bir fırsat oluşturmaktadır. Suriyelilerin kaçak çalıştırılmasının yarattığı en önemli sorunlardan biri düşük ücretlerle çalıştırılmaları ve bunun uzun vadede işgücü piyasalarında yaratması muhtemel etkidir. Bütün bunlara karşın Suriyelilerin ekonomiye farklı açılardan katkı sunduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'nin kamplarda yaşayan Suriyelilere ve Suriye içine yaptığı insani yardımların büyük çoğunluğu yerel firmalar üzerinden sağlanmaktadır. (ORSAM, 2015:18).

7. SURIYELİ SİĞİNMACILARIN SOSYAL GÜVENLİK AÇIKLARINA ETKİLERİ

Türkiye-Suriye sınır ticaretinin durmasıyla Kilis, Gaziantep, Mardin ve Hatay ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Gaziantep ve Hatay'da sınır ticareti yaklaşık 4 milyar dolar civarındaydı. Daha önceki Karşılıklı ziyaretlerin bitmesiyle otellerden, baklavacılar kadar önceki dönemlerde kazanan birçok küçük esnaf olumsuz etkilendi. Turizmde doğrudan yatırım yapanlar ile yan sektörler, büyük zarara uğradı (Ayhan vd., 2012).

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Türkiye ile Suriye arasında duran ekonomik ilişkinin geçen 11 yılki seyrini mercek altına aldı. Raporu göre Suriye'ye yapılan ihracat 2011'de 10 yıl öncesine göre yaklaşık 9 kat artarak 1.6 milyar dolara çıkmıştı. Türkiye'ye gelen Suriyeli turist sayısı yine 10 yıllık dönemde 122 binden 974 bine ulaşmıştı. Ancak Suriye göçlerinin başladığı tarihten itibaren Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Adana ve Mersin gibi kentlerde Ortadoğuluların zevklerine hitap etmek için yatırımlar yapan ve kredi kullanan esnaf borcunu ödeyemez hale gelmiştir (Cumhuriyet, 2012)

Arap Baharı, bölge sermayesinin Türkiye'ye girişini Mart 2011'den itibaren hızlandırmıştır. Ülkeye son yıllarda giren Suriyeliler de göz önüne alındığında 2010 yılı sonunda yapılan açıklamalara göre yabancıların Türk bankalarındaki mevduatı 20 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu tutarın yaklaşık beşte birini ise İranlılar getirmiştir. 2011 yılı sonlarına doğru ise, yabancıların Türkiye'deki mevduatları %50 civarında bir artışla 25 milyar doları aşmıştır. Bankacıların yaptıkları açıklamalara göre Türkiye'nin güvenli bir liman olarak görülmesi, sermayenin akışının önemli nedenlerinden biri olmuştur. Her ne kadar Arap Baharı Türk bankalarındaki mevduat stokunu arttırıcı bir etki göstermiş olsa da, diğer yandan bölge ülkeleri ile çalışan firmaları finansman sıkıntısına sürüklemiştir (Alpaslan, 2012: 11).

Gaziantep gibi illere ekonomik hareketlilik getirmektedir. Suriyelilerin hem ucuz, hem de yetenekli işgücü olması, ekonomiye canlılık sunmaktadır. Bunun yanı sıra Suriyeliler, buldukları bölgenin ekonomisine dolaylı bir katkı da sunmaktadır. AFAD'ın yönlendirmesi ile Suriyelilerin bulunduğu sınır illerinde verilen tüm hizmetlerle ilgili tedarikler, yerelden karşılanmaktadır. Böylece Suriyelilerin yerel halka yük olmasından ziyade, şehrin ekonomisine katkı yapması söz konusudur. Sermaye ve işini Türkiye'ye taşıyan çok sayıda Suriyelinin ekonomik katkısı dikkate alınmalıdır. Türkiye, sivil halkın yanı sıra, Suriyeli işadamlarını da ağırlamaktadır. Net rakamlar olmamakla birlikte, 2013 yılı içinde Suriyelilerin Türkiye'de kurdukları şirket sayısı, önceki yıllara oranla üç kat artmıştır. Sadece Mersin ilinde Suriyelilerin 4 milyar dolara yakın yatırımı bulunmaktadır. Birçok Suriyeli işadamı, fabrikalarını Türkiye'ye taşımaktadır (TAŞ: 2014).

8. TÜRK SOSYAL GÜVENLİK HUKUKU SİSTEMİNDEKİ DÜZENLEMELERE GÖRE SURIYELİ SİĞİNMACILARIN ÇALIŞMA DURUMLARI

Sosyal güvenlik sisteminde temel husus mülklik ilkesi gereği çalışılan ülkenin sosyal güvenlik mevzuatına tabii olunmasıdır. Ancak yabancı ülkeye geçici görev ile gönderilen çalışanların veya yabancı ülkedeki işveren adına Türkiye'ye geçici görev ile gönderilen çalışanların 5510 sayılı kanun ve diğer ülkelerde imzalamış olduğumuz sosyal güvenlik sözleşmeleri açısından değerlendirilmektedir.

Sosyal güvenlik sözleşmesini imzaladığımız ülkeden gelen yabancı çalışanlar sözleşmede öngörülen süre kadar ülkelerindeki sosyal güvenlik mevzuatına tabii olmaya devam etmektedir. Geçici görevlendirmesi sözleşmede öngörülen süreden daha uzun sürerse bu sürenin bitiminden itibaren 5510 sayılı kanunun 4/1-a maddesi uyarınca sigortalı olacaklardır. Öte yandan sosyal güvenli sözleşmesi imzaladığımız ülkelere gelen yabancı çalışanlar 5510 sayılı kanunun 6/1-e maddesi kapsamında Türkiye'deki geçici olarak görevlendirildikleri süre kadar kendi ülke mevzuatı kapsamında sigortaya tabii olduklarını belgelendirmeleri halinde sigortalı sayılacaklardır.

Türkiye, 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği uyarınca, "sığınmacı" statüsü verdiği Suriyelilere "geçici koruma" sağlıyor. Geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılar hukuken "makul bir süre için Türkiye'de kalma" iznine ve "üçüncü bir ülke tarafından mülteci olarak kabul edilene kadar geçici sığınma hakkına sahiptirler(BM,2014). Türkiye'nin izlediği "açık kapı politikası" çerçevesinde, pasaportu bulunmayanlar dâhil, kabul ettiği tüm Suriyeli sığınmacılara sağladığı "geçici koruma" rejimi, uluslararası kuruluşlar tarafından uluslararası hukuka ve insani yükümlülöklere uygun olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye, iç savaşın sona ermesi ile Suriyeli mültecilerin ölkelerine döneceği varsayımıyla, Suriyeli mültecilere yönelik politikasını kitlesel göçün geçici bir durum olacağı düşünüldüğü için resmi söylemlerde Suriyeli mülteciler için "misafirlerimiz" tabiri kullanılmaktaydı. Suriyeli sığınmacılara sağlanan "geçici koruma statüsü" Suriyelilerin yasal statülerinin netlik taşımadığı gerekçesiyle, eleştirilmiştir. Suriye iç savaşının 2014 yılında derinleşmesi ve sığınmacıların çoğunun daha uzun kalacaklarının belirginleşmeye başlaması ile Türkiye, politika değişikliğine gitmiştir. 2014 yılının Nisan ayında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun, Türkiye'de bulunan mültecilerin hukuki statüsünü açıklığa kavuşturacak bazı maddeler içermektedir. Ardından, bu kanuna dayanarak Ekim 2014'te Geçici Koruma Yönetmeliği çıkarılmıştır. Yönetmelik, Türkiye'de kendilerine "geçici koruma statüsü" verilen Suriyelilerin bağlı oldukları geçici koruma rejimine bir düzenleme getirmiş, Suriyeli mültecilerin yasal statüleri, hakları ve alacakları sosyal yardımları netleştirildi

Geçici Koruma Yönetmeliği'nde Suriyeliler için "geçici korunanlar" ifadesi kullanılmaktadır. Yönetmeliğe göre, "geçici korunan" Suriyelilere "geçici koruma kimlik belgesi" verilir ve bu kişilere sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler ile tercümanlık ve benzeri hizmetler sağlanır. Bu kapsamda en önemli düzenlemelerden biri, bu kimliğe sahip olan Suriyelilerin belirli iş kollarında çalışma izni alabilecek olmaları. Yönetmeliğin tam olarak uygulanması, hem Suriye'den gelen mültecilerin sahip oldukları hakların korunması, hem de kamu görevlilerinin mültecilerin sorunlarını daha etkili çözebilmeleri açısından büyük önem taşıyor(Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014).

Sığınmacılar, gelirlerinin de az olmasının etkisiyle toplumdaki en zayıf ve savunmasız gruplardandır (El-Khatib, Z vd., 2013). Esin ve arkadaşlarının İstanbul'da Suriyeli sığınmacılar üzerine yaptıkları bir çalışmada değerlendirilen tüm hanelerin yalnızca temel gereksinimlerini karşılayabildiği belirtilmiştir (Esin vd., 2014). Düşük gelirin birincil nedeni işsizliktir. Yapılan çalışmalar Suriyelilerin Türkiye'de çalışma oranlarının oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Suriyelilerin Türkiye'de yasal olarak çalışabilmeleri için öncelikle ikamet izinleri olmalıdır ve ikamet izni olan Suriyeli sayısı da yaklaşık 80.000'dir (Erdoğan, M. ve Ünver, C., 2015). Sığınmacı ve mültecilerin iş piyasasına erişimlerinin garanti altına alınması için 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanuna Türkiye'de ikamet izni alan diğer yabancılardan farklı olarak kolaylaştırıcı hükümler konmalıdır. Bu çerçevede anılan Kanunun 8. (d) maddesinde yapılan tanımlama güncelleştirilmeli ve bunların çalışma izinleri statü veren kurum tarafından düzenlenmelidir. (göç idaresi genel müdürlüğü 2015:44). Yapılan çalışmalarda yaklaşık her iki Suriyeliden birinin çalıştığı gösterilse de (Türkmen Sanduvaç ZM, 2013) Türkiye'de çalışma izni alan Suriyeli sayısı 3. 856'dır (Erdoğan, M. ve Ünver, C., 2015). Bu durumda ölkemizde yaklaşık 1 milyona yakın Suriyeli kayıtsız olarak çalışmaktadır. Kayıtsız çalışan Suriyeliler genellikle merdiven altı ve vasıfsız işlerde çalışmakta ve Türkiye cumhuriyeti vatandaşlarıyla aynı işi yapsalar bile yarı

ücret almaktadırlar (TTB, 2014). Herhangi bir işte çalışan Suriyelilerin ortalama aylık gelirin 230.9 dolar olduğu belirtilmektedir (AFAD, 2014).

9. SURİYELİ SİĞINMACILARIN SOSYAL GÜVENLİK HİZMETİ SUNUCULARINDA MEYDANA GETİRİDİĞİ OLUMSUZ ETKİLER

Sağlık ve tıbbi hizmetlere erişime ilişkin olarak tıbbi tedaviye ücretsiz erişim kamp içinde ve dışında ikamet eden tüm Suriyeli mülteciler için kolaylaştırılmaktadır. Geçici koruma yönetmeliği'nin 27. maddesi, geçici koruma altındaki kişiler için sağlık ve tıbbi yardıma erişime ilişkin durumu Sağlık Bakanlığı'nın tıbbi hizmetlerin sağlanmasına yönelik koordinasyon ve denetimine öncülük etmesiyle açıkça ortaya koymaktadır. Temel ve acil sağlık hizmetleri veya ilgili tedavi ve ilaçlar için hasta katkı payı yönetmelik altında alınmamaktadır. İkincil ve üçüncül sağlık hizmeti tedavi Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) kapsamındaysa sağlanmaktadır. İkincil ve üçüncül sağlık hizmetine erişmek için devlet hastanesinden sevk almak gereklidir. Psiko-soyal hizmetlerin sağlanması da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından ortakların desteği ile yürütülmek üzere öngörülmüştür. Özel ihtiyaç sahibi kişilerle ilgili olarak psiko-sosyal yardım ve destek, rehabilitasyon ve özel ihtiyaç sahibi olduğu belirlenenlerin ihtiyaç duyduğu diğer yardımlar dâhil sağlık hizmetlerine öncelik verileceği ve ücretsiz olarak sağlanacağı geçici koruma yönetmeliği madde 48 altında açıklanmıştır. Buna ek olarak yönetmelik çocuğun yüksek yararı değerlendirmesinin gözlenmesine, şiddet mağdurlarına yönelik ilgili ulusal kanunlar altında önleyici ve koruyucu tedbirlerin uygulanmasına ve İnsan ticareti kurbanı olarak saptananlar için yardım ve korumaya vurgu yapmaktadır (UNHCR, 2016).

Hatay-Reyhanlı'nın yarısının Suriyeli ikinci, üçüncü eşi olduğu iddia edilmektedir. Bir kamu görevlisinin anlattığına göre; "Suriyeliler için 3-4 kadınla evlilik normal. Reyhanlı'da da tek tük vardı. Ama savaşla patladı. Kumaya itiraz eden kadın, dayak yiyor. Zaten ayrılrsa ne yapacak? Eskiden kayıvalı baskısı vardı, şimdi kuma baskısı var." Kuma getirilen yerli kadınlar, sorulara "eltem" deyip geçiştiriyor. Çoğunlukla kumaları evde yardımcı gibi çalıştırıyor (milliyet, 2014). Bu şekilde bazı ailelerde boşanma vakalarının da görülebileceği düşünüldüğünde devletin boşananlara ödeyeceği dul ödeneği ile de sosyal güvenlik açığının artacağı bu yüzden de sosyal güvenlik harcamaları bağlamında olumsuz etkileneceği görülmektedir.

10. SONUÇ VE TARTIŞMA

2011 yılında Suriye de başlayan iç savaş yüzünden 3 milyon civarında Suriyeli sığınmacı ülkelerinden kaçarak Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Türkiye, savaştan kaçan bu insanlara tamamen insancıl pencereden bakarak gelen sığınmacıları Geçici Koruma Yönetmeliğinin Geçici 1. Maddesi uyarınca "Geçici Koruma Statüsünde" kabul ederek yaşamsal ihtiyaçlarını giderebilmeleri için her türlü desteği sağlamıştır.

Türkiye' de Sayıları 3 milyonu bulan Suriyeli sığınmacılar, Türkiye'yi başta ekonomik olmak üzere hemen hemen her konuda etkilemiştir. Türkiye, Uluslararası anlaşmalarla kabul ettiği sığınmacılara harcanması için alması gereken maddi destekleri de alamayarak uluslararası kuruluşlarca adeta daha da sıkıntılı göç krizi geçirmesi istenmiştir. Suriyeli sığınmacılar için Türkiye çok ciddi harcamalar yapmıştır.

Göç olayı çok yönlü bir olaydır. bu nedenle sosyal güvenlikle çok yakından ilişkili olduğu bilinmektedir. Türkiye'ye gelen Suriye göçleri, Türkiye'nin bazı yerlerinde devletin sunduğu sosyal güvenlik hizmet kalitesinin düşmesine neden olmuştur. Devletin vatandaşlarına sunmuş olduğu; eğitim, sağlık, güvenlik, belediyeçilik vb hizmetlere göçe bağlı olarak oluşan insan yoğunluğu nedeniyle bazı vatandaşların erişmekte güçlük çektiği bilinmektedir. Bu nedenle sosyal güvenlik hizmet kalitesi göçler nedeniyle düşmüştür.

Suriye göçleri Türkiye'yi ekonomik olarak da ciddi şekilde etkilemiştir. Gelen 3 milyon civarında Suriyeli sığınmacının % 15 barınma merkezlerinde kalıyorken, % 85' i barınma merkezleri dışında istedikleri kentlerde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Çoğu kez medyaya da yansıyan bazı haberlerde bazı Suriyeli sığınmacıların dilencilik, kayıt dışı çalışma, fuhuş, kaçakçılık gibi yasadışı faaliyetlerle ülkede kayıtdışı faaliyetlerde de bulunabildikleri bilinmektedir. Bazı kentlerde de ucuz iş gücü sağladıkları nedeniyle de özellikle Suriyeli sığınmacıların çalıştırıldıkları, Türk işçilerin de bu nedenle işsiz kalabildikleri yönünde haberler de bulunmaktadır. Ayrıca Suriyeli sığınmacıların vazı yerlerde iş yerleri de açtıkları bu yüzden yerel esnafın iflasın eşiğine geldiği yönünde yetkililerin yapmış oldukları açıklamalara da bakıldığında, Suriye göçlerinin ekonomik hayattaki bu etkileri devletin sosyal güvenlik gelirlerinin ciddi oranda azalmasına neden olduğunu göstermektedir.

11. ÖNERİLER

- Gerekli iş kollarında verim alınabilecek ve devlete yararlı olabilecek Suriyeli sığınmacıların istihdamının resmi olarak sağlanmasının kolaylaştırılmasıyla, kayıt dışı istihdamının devletçe alınacak tedbirlerle minimize edilmelidir.
- Geçici koruma statüsünde olan Suriyeli sığınmacılara devlet tarafından geçici olmak kaydıyla çalışma izni verilmeli.
- Ülkede vatandaşların aleyhine çalışma dengesinin bozulmaması için çalıştırılacak Suriyeli sığınmacı sayısı sınırlı tutulmalıdır.
- Kurduğu çeşitli işletmelerle istihdam olanağı sağlayan Suriyelilerin sosyal güvenlik masrafı devlet tarafından sağlanacak ek teşviklerle desteklenmeli
- Devlet kayıt dışı işçi çalıştırılması ile mücadele etmeli ve sigortasız çalıştırılacak her Suriyeli sığınmacı için caydırıcı cezalar getirmeli. Kaçakçılığın önlenmesi için denetimleri sıklaştırmalıdır.

KAYNAKÇA

- AFAD, 2014. Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri, Ankara, Türkiye. <https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/79-20150209111636-webformatisuriyedenturkiyeyenufushareketleri.pdf> Erişim Tarihi: 5 Kasım 2016
- Alpaslan, İ.B. (2012), "Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler?", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Değerlendirme Notu, N. 201148, Ağustos, , 05.05.2016.
- Ayhan V., Basılğan M., Algan Ü. (2012), "Türkiye ile Suriye arasındaki krizin Gaziantep ve Hatay bölgesi ekonomileri üzerindeki etkileri", Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi (IMPR), s. IMPR 6-8.
- Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği, "Sıkça Sorulan Sorular Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Hakkında Sık Sorulan Sorular", http://www.unhcr.org/uploads/root/faq_-_turkish_+90.pdf. Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2016.
- Cumhuriyet gazetesi resmi internet sitesi: "Suriye krizi 6 ili vurdu", *Cumhuriyet*, 24.08.2012. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/366208/Suriye_krizi_6_ili_vurdu.html Erişim Tarihi: 4.Eyül 2016
- Cumhuriyet gazetesi resmi internet sitesi: Fehim Genç, "Antep Yine Gazi!", *Milliyet*, 13.02.2014

<http://www.milliyet.com.tr/antep-yine-gazi-ekonomi/detay/1835976/default.htm?ref=SolDigerHaberler> Erişim Tarihi: 4.Eylül 2016

Dinçer, Osman B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi K. ve Çarmıklı, Elif Ö. (2013). Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye: Sonu Gelmeyen Misafirlik. Ankara: Brookings Enstitüsü & Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK).

El-Khatib, Z vd., 2013. Syrian refugees, between rocky crisis in Syria and hard inaccessibility to healthcare services in Lebanon and Jordan, Conflict and Health 2013,7:18.

Erdoğan, M. ve Ünver, C., 2015. Türk İş Dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti Ve Önerileri, TİSK, Ankara, Türkiye.

Esin, M. vd., 2014, İstanbul'un Bir Bölgesinde Yaşayan Suriye'li Göçmenlerin Yaşam Koşulları, 17. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı, Edirne, Türkiye.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2015), iltica ve göç mevzuatı, http://www.goc.gov.tr/files/files/iltica_goc.pdf Erişim Tarihi: 4.Eylül 2016

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Adresi <http://www.goc.gov.tr/Main/> Erişim Tarihi: 2.Eylül 2016

Geçici Koruma Yönetmeliği, 22 Ekim 2014 <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf> 9 Erişim Tarihi: 2.Eylül 2016

Kaypak Ş. ve Bimay M. (2016), Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve SosyoKültürel Etkileri: Batman Örneği : Batman Üniversitesi Batman University Yaşam Bilimleri Dergisi; Cilt 6 Sayı 1

MANEVRA (2014), Suriye Krizinin Mülteci Boyutunda Türkiye'ye Etkileri <https://manevrayeni.wordpress.com/2014/12/07/suriye-krizinin-multeci-boyutunda-turkiyeye-etkileri/>

Milliyet gazetesi resmi internet sitesi: **suriyeliler okul bahcesine toplandı.** <http://www.milliyet.com.tr/suriyeliler-okul-bahcesine-toplandi-gundem> , Erişim tarihi: 23.06.2016.

Milliyet gazetesi resmi internet sitesi (2014), Suriyelilerle evlilik ticarete dönüştü <http://www.milliyet.com.tr/suriyelilerle-evlilik-ticarete/gundem/detay/1827612/default.htm> Erişim tarihi: 23.06.2016.

ORHAN Oytun ve GÜNDOĞAR Sabiha, Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, ORSAM, Rapor No:195, 2015:12

ORHAN Oytun, Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/suriyeli-siginmacilarin-turkiyeye-etkileri> Erişim tarihi: **23.06.2016.**

ORSAM, SURIYELİ SİĞINMACILARIN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ, Rapor No: 195, Ocak 2015 http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Suriyeli_Siginmacilarin_Turkiyeye_Etkileri.pdf Erişim tarihi: 23.06.2016.

Özpınar, E. ve Y.S. Çilingir & A.T. Düşündere (2016), “Türkiye’deki Suriyeliler: İşsizlik ve Sosyal Uyum”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Değerlendirme Notu,

Radikal Gazetesi resmi internet sitesi (2014) : Üç günde Şam, üç yıl oldu
<http://www.radikal.com.tr/radikal2/uc-gunde-sam-uc-yil-oldu-1182565/>

Taş m.,(2014) suriyeli mülteciler, yaşadıkları sıkıntılar ve türkiye’ye etkileri,
<HTTP://SAHİPKİRAN.ORG/2014/12/03/SURİYELİ-MULTECİLER/>

TDK (Türk Dil Kurumu),
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54a7fa2eb03143.73844012 , (Erişim tarihi: 24.06.2014).

Taşcı, K. & M.E. Özsan (2013), Suriye Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkisinin Analizi (2011-2013), < , 17.04.2016.

Türkmen Sanduvaç, ZM., 2013. Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Sığınmacılar İçin Durum Analizi Raporu, Mavi Kalem, İstanbul, Türkiye.

UNHCR resmi internet sitesi (2016)
http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/s%C4%B1k_sorulan_sorular.pdf